

Автохтонните езици – защо са застрашени и как да бъдат съхранени

Autochthonous Languages – Why are They Endangered and How Can We Preserve Them?

Данаил Данов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Danail Danov

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

На 27 май 2019 г. в Софийския университет се проведе информационен ден, посветен на застрашените езици. Събитието бе организирано от Факултета по класически и нови филологии (ФКНФ) в рамките на традиционните Майски дни на културата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ по повод обявяването на 2019 г. от ООН за Международна година на автохтонните езици. Във форума взеха участие както лингвисти от Факултета по класически и нови филологии, така и гост-лектори от други университети. Те представиха автохтонни езици от различни региони по света, застрашени от изчезване, и запознаха аудиторията с действията, които се предприемат за съхраняването им, включително в чисто лингвистичен план, с помощта на съвременни компютърни технологии.

Събитието беше открито от проф. д-р Мадлен Данова, декан на Факултета по класически и нови филологии, която приветства присъстващите и особено студентите, които бяха дошли, за да научат повече за проблемите на т.нар. малки или застрашени езици. В словото си тя отбеляза, че „знаем, че в света буквално всяка година умират езици, а с тях всъщност умира и един цял свят, което е най-големият проблем, защото езикът е сърцето на една култура“. Проф. Данова посочи, че всеки опит те да бъдат запазени, като бъдат

внимателно изучавани, за да бъдат поставени обратно на картата на „живите“ езици, е много важен. По нейно мнение информационният ден, организиран от ФКНФ, е точно такъв опит и затова трябва да бъде изразена огромна благодарност на организаторите.

Участниците във форума бяха представени от доц. д-р Цветомира Пашова, заместник-декан на ФКНФ и лингвист арабист. Тя даде думата на главния инициатор на това събитие Тихомир Рангелов, възпитаник на специалност „Скандинавистика“, който в момента е докторант в Университета на Уайкато в Нова Зеландия и документира застрашения език ахамб, говорен в държавата Вануату. В своята презентация Тихомир Рангелов първо разгледа въпроса за определянето на един език като застрашен. По света има места, където за разлика от Европа част от населението използва по няколко езика, като в някои случаи те стигат до пет, и всеки език си има територия, на която се говори: вкъщи се говори един език, на улицата – друг, на пазара – трети, в църквата – четвърти, и т.н. Това създава предпоставки много езици да бъдат застрашени от изчезване, тъй като в повечето случаи популацията, която ги говори, е изключително малка – често под 1000 души. Има и много езици, говорени от застаряващи хора, които са научили езика като деца, но не са го предали на следващите поколения и са останали единици, които го говорят. В някои региони има случаи на останал само един възрастен човек, носител на езика, който на практика даже няма с кого да го говори.

Най-много езици с малко говорещи ги хора има в Австралия (аборигените) и Океания, към която се причисляват страни като Нова Гвинея, Индонезия, Източен Тимор, Вануату, Нова Каледония, Малайзия, Тайван и Филипините. Азиатските страни със средна концентрация са Виетнам, Лаос, Южен Китай около границата с Виетнам и Лаос, Бутан, Индия в определени части на страната и с голяма концентрация е Непал и страните по продължението на Хималаите.

В Близкия изток има малка концентрация на застрашени от изчезване езици, но въпреки това тя е значително по-голяма от Европа като цяло.

Голямо количество застрашени езици има в Централна Африка по продължение на екватора и значително по-малко количество в южната част.

Друг голям епицентър на застрашени езици е северната част на Южна Америка, като и Централна Америка и Мексико: Мексико, Гватемала, Коста Рика, Венесуела, Колумбия, Еквадор, Перу, Бразилия, Боливия, Парагвай.

Относно Северна Америка, и по-точно САЩ, посоката е от центъра на запад, като е разпределението е горе-долу равномерно. Съвсем малко случаи се регистрират в източната част. По отношение на Канада и Аляска по-голяма концентрация се наблюдава по крайбрежието на Тихия океан, но не по крайбрежната линия, а по-навътре в континента.

Сред основните причини, поради които езици могат да се превърнат в застрашени, е най-вече промяната в климата, което води до промяна на поминъ-

ка на хората, говорещи езика, на които често им се налага да сменят мястото си на обитаване, а това застрашава езика им поради нуждата от добавяне на нови местни езици в ежедневието. Нещо повече, често новите локални езици се считат за по-престижни, необходими на хората да търгуват и да се присъединят към новото общество.

Друга причина са природните бедствия – ерозия (ако популацията живее на малък остров), урагани, вулкани и пр., – поради които може да загине голяма част от населението, говорещо даден език, или принудително да бъде преместено, при което езикът може да се промени драстично в резултат на външни фактори и обстоятелства.

Глобализацията, прогресът и високите технологии също допринасят за изчезването на много езици, също и локалните конфликти, миграцията, инфраструктурата, образованието и урбанизацията.

Според скалата на ЮНЕСКО има 9 критерия за определяне дали един език е застрашен и каква е степента му на застрашеност:

1. Доколко езикът се предава на новите поколения
2. Какъв е броят на носителите на езика
3. Каква част от населението на дадена общност говори езика
4. Какви са тенденциите в съществуващите области
5. Доколко езикът се използва в нови области и медии
6. Какви материали за обучение по езика и насърчаване на грамотността съществуват
7. Какви са политиките и отношението на институциите
8. Какво е отношението на носителите на езика
9. Доколко и колко добре езикът е документиран.

Според тази скала и според активността на ползване на един език в различните области се прави профил, по който може да се определи дали за съответния език има риск от изчезване и какъв е той.

В света има достатъчно данни само за около 2000 езика, за които има поне кратка граматика и достатъчно дълъг речник от думи. Смята се, че езиците в света наброяват около 7000, като прогнозите са, че около половината ще изчезнат до края на XXI век. Ето защо е толкова важно да се документират всички тези застрашени езици.

Как се документира един език? Първо се създава граматика на езика: структура на изречението, в какви ситуации се употребяват определени думи, защото например една дума може да се употребява в две различни ситуации, което понякога лесно може да бъде изпуснато, затова на помощ идва софтуерът, който намира връзки, разлики, приличия и т.н. в документирания език. Втората част е речникът. Ако няма речник, не можем да се научим да говорим, затова колкото по-богат е този речник, толкова по-добре. Третата част е създаването на колекция от записи – видео, аудио и дори с по-стари

методи, написани на ръка на база на това, какво чува лингвистът, който прави „интервютата“.

Често използвани от лингвистите софтуери за обработка на видео-аудио-записи са *HandBrake*, *Ffmpeg*, *Audacity*. *ELAN* и *Toolbox* се използват за транскрипция с *IPA* или с ортография, *FLEX (FieldWorks)* – за морфологичен анализ, *Praat* – за фонетичен анализ. Онлайн базите данни за архивиране са *Endangered Languages Archive at SOAS*: <https://elar.soas.ac.uk/> и *PARADISEC (Australia)*: <http://www.paradisec.org.au/>.

Тихомир Рангелов представи и работата си по документирането и запазването на застрашения език ахамб, който се говори на едно малко островче в близост до по-големия о. Малекула, Вануату. Този остров попада в рисковия списък поради ерозията, която го изяжда и з а която се предполага, че може да обхване по-големите части от него в близките десетилетия. Името на езика произлиза от името на острова, Ахамб или Акамб, но лидерите и вождовете на племето говорят езика, който се говори на близкия остров, смятан за по-висша класа, а именно бислама. Тихомир Рангелов отбеляза, че от местното население може да се получи много информация за околния хабитат – за природата, растенията, дърветата, животните. Той сподели, че докато са ходели из острова, е научил, че има 28 вида банани, които са различни от всичко, което сме виждали, и за които местното население знае много повече от външните хора (например кое става за ядене сурово, кое – за варене, кое е отровно и т.н.). Поради това, че говорещите езика са под 1000, приблизително 950, езикът не е включен в програмата за запазване на редките езици от местното правителство.

Патрисия Кутюр, хоноруван преподавател в специалност „Френска филология“, представи езиковата ситуация в Канада, където има повече от 65 автохтонни езика, от които само за три (крее, инуит и оджибуа) се приема, че имат достатъчно голяма популация, която ги говори, за да не се считат за застрашени. Тези езици се говорят от големи племена, които са успели да се запазят под една или друга форма, като повечето говорещи на местните езици са разположени в Канада на север от Чикаго и Големите езера и по крайбрежието на Тихия океан. Хората от тези племена много често говорят английски или френски като допълнение към своите традиционни езици. При проучване през 2011 г. е установено, че говорещите местни езици в Канада наброяват малко повече от 210 000 души.

Георги Жечев, доцент от специалност „Френска филология“ и ръководител на катедра „Романистика“, представи езиковата ситуация в Нова Каледония, която е колония на Франция. Страната е разделена на три провинции: Южна, Северна и Провинция на островите. Френският е официален език в страната, има френски университет, образованието е по френската система и може да се счита, че страната е силно повлияна от Франция във всички

области. Местните езици, наречени канак, също се преподават и изучават в държавните средни училища, като езиците канак са 28 и се говорят от 68 345 носители според преброяването от 2014 г.

Светлана Колева, хоноруван преподавател в специалност „Унгарска филология“, направи обстойно представяне на уралските езици. За тях се предполага, че в миналото са били един език, който се е разделил на две групи – угрофински и самоедски, които впоследствие са се разделили на много други групи и езици. Днес уралските езици са 39 и се говорят от приблизително 25 милиона души. Най-известните уралски езици са унгарски (14 милиона говорещи), фински (5,2 милиона говорещи) и естонски (1,1 милион говорещи), които са национални езици и няма никаква опасност да изчезнат в близко бъдеще. Площта, която заемат говорещите уралски езици, е наистина много голяма, тъй като включва големи площи в Сибир, където концентрацията на население е наистина малка. Тези езици се говорят и на доста голяма площ в северните страни, в Унгария и в части от Румъния. Въпреки че в Русия районите, в които живеят част от уралски говорещите общности, са получили автономност, те не могат да упражнят правото си да използват само родния си език, защото в повечето случаи представляват под 30% от населението на областта.

Информационният ден, посветен на застрашените автохтонни езици, приключи с оживена дискусия, предизвикана от въпросите, зададени от слушателите и участници в края на събитието.

Доц. дн Данаил Данов

Катедра „Предучилищна и медийна педагогика“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Адрес: ул. Шипченски проход №69А, 1574 София, България
✉ danail.danov@gmail.com

Assoc. Prof. Danail Danov, D.Habil

Department „Pre-school and media pedagogy“
Faculty of Educational Studies and the Arts
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Address: 69A Shipchenski Prohod Str., 1574 Sofia, Bulgaria
✉ danail.danov@gmail.com